

ON DURUM WHEAT CROP GROWING RECOMMENDATION

Karshiboev Khasan Xolbazarovich

Doctor of Philosophy (PhD) Agricultural Sciences,
Scientific research Institute of rainfed Agriculture,

e-mail: hasankarshiboev1984@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13378691>

ARTICLE INFO

Received: 22th August 2024

Accepted: 26th August 2024

Online: 27th August 2024

KEYWORDS

Durum wheat, rainfed areas, land preparation, preparing seeds for planting, planting dates, planting norms, durum wheat varieties, nutrition, weed, disease and pest control.

ABSTRACT

This recommendation provides information on the cultivation and growing of durum wheat for planting in rainfed areas. Also, land preparation for planting durum wheat, preparation of seeds for sowing, planting dates and norms, varieties of durum wheat planted in drylands and their feeding, weed, disease and pest control recommendations are given.

ҚАТТИҚ БУҒДОЙ ЭКИНИНИ ЕТИШТИРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯНОМА

Қаршибоев Ҳасан Холбазарович

Қишлоқ хўжалиги фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),

Лалмикор деҳқончилик илмий-тадқиқот институти.,

e-mail: hasankarshiboev1984@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13378691>

ARTICLE INFO

Received: 22th August 2024

Accepted: 26th August 2024

Online: 27th August 2024

KEYWORDS

Қаттиқ буғдой, лалми майдон, ер тайёрлаш, уруғларни экишга тайёрлаш, экиш муддати, экиш меъёри, қаттиқ буғдой навлари, озиқлантириш, бегона ўт, касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш.

ABSTRACT

Ушбу тавсияномада лалмикор майдонларда экиш учун қаттиқ буғдой экинини етиштириш ва парваришлаш бўйича маълумотлар келтирилган. Шунингдек, қаттиқ буғдой экинини экиш учун ер тайёрлаш, уруғларни экишга тайёрлаш, экиш муддати ва меъёрлари, лалмикор майдонларда экиладиган қаттиқ буғдой навлари ва уларни озиқлантириш, бегона ўт, касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш бўйича тавсиялар берилган.

Республика лалмикор майдонларида сифатли қаттиқ буғдой дони етиштиришни кўпайтириш, унга бўлган эҳтиёжни тўлиқ қондириш имкониятлари мавжуд. Сўнги йилларда кузатилаётган глобал иқлим ўзгаришлари буғдой экиннинг бошоқлаш ва дон тўлишиш фазаларида рўй бераётган иссиқлик ва қурғоқчилик, об-ҳаво шароити қулай келган йилларда сариқ ва қўнғир занг касалликларининг кучли ривожланиши етиштирилаётган бошоқли дон экинлари навларининг дон сифати ва ҳосилдорлигига ўз таъсирини кўрсатмоқда. Қаттиқ буғдой экини иссиқсевар ўсимлик бўлиб иссиқликка, қурғоқчиликка ва занг касалликларига чидамли экин тури ҳисобланади.

Шунинг учун қаттиқ буғдой экинини мақбул минтақаларга жойлаштириш, экин майдонларини кенгайтириш, уруғчилик тизимини йўлга қўйиш, селекция ва уруғчилигини ривожлантириш, агротехник тадбирларни белгиланган муддатларда ўтказиш орқали юқори ҳосилдорликка эришиш талаб этилади.

Лалмикор худудларда етиштирилаётган қаттиқ буғдой донининг сифат кўрсаткичлари суғориладиган ерларда етиштирилаётган қаттиқ буғдой навлари донининг сифатига қараганда юқори бўлади. Шу сабабдан, Марказий Осиёда ҳам қаттиқ буғдой азалдан лалми майдонларда экиб келинган.

Бугунги кунда республикада жами 752,9 минг гектар ҳайдаладиган лалмикор майдонлар мавжуд бўлиб, шундан 91,1 минг гектар текислик минтақаларга, 560,2 минг гектар қир-адирлик минтақаларга, 101,6 минг гектар тоғолди ва тоғли минтақаларга тўғри келади.

Лалмикор майдонларнинг текислик ва қир-адирлик минтақалари табиий-иқлим шароити сифатли қаттиқ буғдой дони етиштиришга қулай ҳисобланади. Республика бўйича лалмикор майдонларда кузги муддатларда экиш учун давлат реестрига киритилган қаттиқ буғдойнинг бир қанча навлари яратилган бўлишига қарамай бу навларнинг экин майдонлари жуда камлиги, қаттиқ буғдой навларини етиштиришга ихтисослашган махсус уруғчилик фермер хўжаликларининг йўқлиги, қаттиқ буғдой экиннинг қишлоқ хўжалик экинларини жойлаштириш режасига киритилмаганлиги ҳамда республика миқёсида қаттиқ буғдой уруғчилигига етарли эътибор берилмаётганлиги унинг илмий асосланган етиштириш агротехнологияси ишлаб чиқилмаганлиги сабабли республикамизда ривожланиб бораётган макарон ва кондитер саноатининг қаттиқ буғдой донига бўлган талабини тўлиғича таъминлай олмаяпти.

Мамлакатимизда қаттиқ буғдой майдонларини янада кенгайтириш, ҳосилдорлигини ошириш, юқори сифатга эга дон етиштиришни таъминлаш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Қаттиқ буғдой экинни экиш учун ер тайёрлаш. Лалмикор минтақаларда тупроққа ишлов бериш усули ва чуқурлиги экин турига, экиш муддатига ва ўтмишдошга қараб ўзгаради.

Лалмикор майдонларда ғалладан бўшаган ерлар октябр ойининг биринчи ярмидан бошлаб плуглар ёрдамида 20-22 см чуқурликда ағдариб ҳайдалади. Бу вақтда тупроқда намликнинг ниҳоятда кам бўлиши натижасида шудгор қилинган далаларда катта-кичик кесаклар пайдо бўлади. Ҳозирги пайтда бу кесакларни майдалаш учун роторли фрезер, БДТ-3, БДТ-9, ЛДГ-10 русумли оғир дискали бороналардан фойдаланилади. Тоғолди лалмикор ҳудудларда ён бағирлар албатта кўндалангига шудгор қилиниши тупроқнинг ёмғир ва жала натижасида ювилиб кетишининг олдини олишдаги муҳим тадбирлардан бири ҳисобланади. Шу сабабли айрим йилларда ерни экишга тайёрлаш ва экиш ишларини тупроқда етарли нам тўплангандан сўнг, яъни октябрнинг охири ва ноябр ойларида олиб боришга тўғри келиши мумкин. Баҳорги муддатларда қаттиқ буғдой экинни экишга ер тайёрлаш ишлари феврал ойининг биринчи ва иккинчи ўн кунликларига тўғри келиши мумкин.

Қаттиқ буғдой экиннинг уруғини экишга тайёрлаш. Жамғарилган уруғлик дон маҳсус ғалла тозалаш машиналари (СМД-4, ОВП-20, Петкус, Петкус гигант) билан давлат стандарт талаблари асосида тозаланиб сараланади шундан сўнг ғалла майдонларида учрайдиган ва ҳосилга катта зарар етказадиган қаттиқ ва чанг қорақуя касалликларига қарши уруғлик дон “Далтебу”, “Буғдойдор” (“электрохимзавод”, Ўзбекистон), “Витавакс 200” (“Юнироял Кемикал”, Англия) ва бошқа тавсия этилган кимёвий воситалар билан экишдан 30-40 кун олдин дориланиши зарур.

Қаттиқ буғдой экинни экиш муддати ва меъёри. Республиканинг ёғин-сочин билан таъминланмаган текислик лалмикор майдонларида қаттиқ буғдой экинни уруғини экишнинг мақбул муддати тупроқда етарли нам тўплангандан сўнг ёғингарчилик миқдори 20 мм га етганда октябр ойининг охири ва ноябрнинг биринчи ўн кунлиги, ярим таъминланган қир-адирлик минтақада октябр ойининг иккинчи ярми, тоғолди ҳудудларда эса сентябр ойининг охири, октябрнинг биринчи ўн кунлигида экиш амалга оширилади. Баҳорги экиш муддатлари феврал ойининг иккинчи ўн кунлиги ва март ойининг биринчи ўн кунлиги мақбул экиш муддати ҳисобланади.

Экиш меъёри лалмикор минтақаларга қараб қуйидагича ўзгариб боради: Таъминланмаган текислик минтақада 110-120 кг (2,5-3,0 млн.дона), ярим

таъминланган қир-адирлик минтақада 120-135 кг/га (3,0-3,5 млн.дона), тоғолди минтақаларда 135-140 кг/га (3,5 млн.дона) унувчан уруғ ҳисобида этилади.

Лалмикор майдонларда этиладиган қаттиқ буғдой навлари. Лалмикор майдонларнинг текислик ва қир-адирлик минтақаларида экиш учун қаттиқ буғдойнинг иссиқликка, қурғоқчиликка ва занг касалликларига чидамли бўлган Леукурум-3, Марварид, Жавоҳир, Ёқут-2014, Биллурдон, Кумушдон каби навларини экиш тавсия этилади.

Қаттиқ буғдой экинини ўғитлаш. Турли лалмикор минтақаларда қаттиқ буғдой экинидан юқори ва сифатли ҳосил етиштиришда маҳаллий ва минерал ўғитлар қўллаш муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Бу минтақаларда ўғитлар ҳисобига олинадиган қўшимча ҳосил ва кутиладиган иқтисодий самарадорлик ёғин-сочин миқдорига, тупроқ унумдорлигига, ўтмишдош экин турига, ўғитларни қўллаш муддатлари,

меъёри ҳамда уларнинг турига боғлиқ ҳисобланади.

Ёғин-сочин билан таъминланмаган текислик минтақалардаги лалмикор ерларда минерал ўғитлар аксарият йилларда самара бермайди. Фақат об-ҳаво серёғин келган (300-350 мм) йиллардагина ўғитлар қўллаш тавсия этилади. Бу йилларда қаттиқ буғдой экини учун гектарига соф таъсир этувчи модда ҳисобида 30 кг дан азотли, фосфорли ва калийли ўғитлар бериш зарур.

Ёғин-сочин билан ярим таъминланган қир-адирлик минтақалардаги лалмикор ерларда ўғитлар меъёри 40 кг/га азот, фосфор ва калийни, таъминланган тоғолди майдонларида барча ўғитлар меъёрини 50 кг/га, серёғин келган йилларда (400-600 мм) эса 60 кг/гача (соф таъсир этувчи модда ҳисобида) бериш ҳосилдорликни ўртача 4-5 центнерга ошириш имконини беради. Барча лалми ерларда фосфорли ва калийли ўғитларнинг йиллик меъёрини кузда, экиш олдидан, азотли ўғитларни эса эрта баҳорда, ғалла майсаларининг баҳорги ўсув даври бошланган вақтда бериш тавсия этилади.

Ўсимликларни ҳимоя қилиш. Лалмикор майдонларда бегона ўтларни камайтиришда, тупроқдаги намликни сақлаб қолишда муҳим аҳамиятга эга агротехнологик тадбирлардан бири бороналашдир. Бу тадбирни ёғин-сочин кам бўладиган куйи лалмикор ерларда март, ярим таъминланган қир-адирлик майдонларда март-апрел, тоғ олди ерларда эса май ойининг биринчи ўн кунлигида бажариш лозим.

Бегона ўтларга қарши кураш. Республика Давлат Реестрига киритилган гербицидлардан гектарига 15-20 г 75 % ли Гранстар (“Дюпон”, АҚШ), 10-20 г/га ҳисобида “Дафосат” (“Жуй-Зен”, ХХР), 15-20 г/га 50% ли “Гранстар плюс” (“Дюпон”, АҚШ), 10-20 г/га ҳисобида “Биостар” (“Экокимёбиокомбинат”, Ўзбекистон), “Тайфун” (Самарқанд), “Энтостар” ва бошқа реестрга киритилган гербицидлардан фойдаланиш тавсия этилади.

Касалликларга қарши кураш. Қаттиқ буғдой ўсимлиги занг касалликларига чидамли экин тури ҳисобланади. Айрим занг касалликларига чидамсиз қаттиқ буғдой навларига қарши гектарига 0,3 л ҳисобида 33% ли “Альтосупер” (“Сингента”, Швейцария), 1,0 кг/га ҳисобида 25% ли “Байлетон” (“Байер Кроп”, Германия), 0,3-0,5 л/га “Колосал” (“Август” ЁАЖ, Россия), 0,260 л/га “Титул”, “Титул дуо” (“Щелково, Россия”) ва бошқа фунгицидларни пуркаш тавсия этилади.

Зараркунандаларга қарши кураш. Лалмикор майдонларда қаттиқ буғдой экини ҳосилига ва унинг сифатига сезиларли таъсир кўрсатаётган зараркунандалардан зарарли хасва аниқланган майдонларда агар 1 м² да ўртача етук ҳашорат 2 дона ёки янги тухумдан чиққан личинкалари 1 м² да ўртача 7-8 донадан ошса, кимёвий ишлов ўтказиш зарур бўлади. Шилимшиқ қурт аниқланган майдонларда 1 м² да 10-20 дона қўнғиз тўғри келса ёки 1 та пояга 1-2 та личинкаси тўғри келса кимёвий ишлов ўтказиш тавсия этилади. Зараркунандалардан зарарли хасва, шилимшиқ қурт, буғдой трипси, шираларга қарши курашда гектарига 0,15-0,20 л/га ҳисобида Атилла, Багира, Каратэ 5%, Суми-альфа 5%, Децис 2,5%, Бульдок 2,5% 0,5 л/га, Нурелл-Д 0,5 л/га, Циперметрин 0,2 л/га ва бошқа тавсия этилган препаратларни қўллаш зарур. Барча турдаги кимёвий препаратларни ҳавонинг очик, шамол тезлиги 0,5 м/с дан ошмаган пайтда пуркаш яхши самара беради, бунда сув сарфи гектарига 200-300 л ни ташкил этиши лозим.

References:

1. Абдукаримов Д.Т. Қишлоқ хўжалик экинлари селекцияси ва уруғчилиги. Тошкент. 2002.
2. Абдукаримов Д.Т. Дала экинлари хусусий селекцияси. Тошкент. 2007.
3. Абдукаримов Д.Т. Донли экинлар селекцияси ва уруғчилиги. Тошкент. 2009.
4. Абдукаримов Д.Т. Донли экинлар селекцияси ва уруғчилиги. Самарқанд. 2012.
5. Аманов А. А. ва бошқалар. Донли экинлар селекцияси ва бошланғич уруғчилиги бўйича услубий қўлланма. Ғаллаорол 2004 йил.
6. Аманов А.А., Зиядуллаев З ва бошқалар. Бошоқли дон экинлари селекцияси ва уруғчилиги тўғрисида услубий қўлланма. Қарши «Насаф» нашриёти 2010 йил.
7. Аманов А.А., Ўринбоев Т.Х., Сиддиқов Р.Э. Ўзбекистон буғдойи. Жиззах-2013 й.
8. Орипов Р.О., Халилов Н.Х. Ўсимликшунослик. Ўқув қўлланма. Самарқанд-2005.
9. Умаров Ж.Т., Адилов Х.Т. Лалмикор майдонларда сифатли қаттиқ буғдой навини яратишдаги изланиш ва унинг айрим натижалари. Ғаллачиликнинг илмий-амалий ечимлари. Илмий тўплам. Ғаллаорол 2007. 50-бет.
10. Қаршибоев Ҳ., Мавланов Ж. Лалмикор майдонларда қаттиқ буғдой етиштириш бўйича тавсиялар. Тавсиянома. Тошкент-2020. Б.39.